INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA INDIVIDUAL YONDASHUVNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Safarqulov Arslonbek To‘lqinovich
Abu Ali Ibn Sino
nomidagi ixtisoslashtirilgan maktabining
(Termiz filiali) o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23071446

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarga individual yondashuvni tashkil etishning pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’limning muhim tamoyillaridan biri har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyati, qiziqishi va ta’lim olish imkoniyatlarini hisobga olishdan iborat. Inklyuziv ta’lim esa turli ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning teng ta’lim olish imkoniyatlarini ta’minlashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon sifatida qaraladi. Maqolada individual yondashuvning mazmuni, inklyuziv ta’limda uning ahamiyati, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, differensial ta’lim, moslashtirilgan topshiriqlar, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va baholashning individual shakllari yoritiladi. Shuningdek, o‘qituvchi, ota-ona va mutaxassislar hamkorligining ahamiyati hamda inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishda pedagogning kasbiy kompetensiyasiga qo‘yiladigan talablar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, individual yondashuv, maxsus ta’lim ehtiyojlari, differensial ta’lim, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, individual ta’lim, ta’lim sifati, pedagogik kompetensiya, o‘quvchi.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri barcha o‘quvchilar uchun sifatli va teng ta’lim olish imkoniyatini yaratishdan iborat. Ta’lim oluvchilarning qobiliyati, rivojlanish sur’ati, qiziqishi, o‘quv ehtiyojlari va imkoniyatlari bir-biridan farq qiladi. Shu sababli ta’lim jarayonini barcha o‘quvchilar uchun bir xil shaklda tashkil etish har doim ham kutilgan pedagogik natijani bermasligi mumkin.

Inklyuziv ta’lim ana shu muammoni hal etishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biridir. Inklyuziv ta’limning asosiy g‘oyasi o‘quvchini ta’lim tizimiga moslashtirish emas, balki ta’lim muhitini turli ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun imkon qadar moslashtirishdan iborat.

Bunday sharoitda individual yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining imkoniyatlari va ehtiyojlarini aniqlab, ta’lim mazmuni, metodlari, topshiriqlari va baholash usullarini zaruratga ko‘ra moslashtirishi lozim.

Mazkur maqolaning maqsadi inklyuziv ta’lim sharoitida individual yondashuvni tashkil etishning pedagogik xususiyatlarini aniqlash, samarali metodlarni yoritish hamda o‘qituvchi faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini ko‘rsatishdan iborat.

1. Inklyuziv ta’lim tushunchasi va uning pedagogik mohiyati

Inklyuziv ta’lim barcha o‘quvchilarning, jumladan, turli ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning umumiy ta’lim muhitida ta’lim olishlari uchun sharoit yaratishga yo‘naltirilgan yondashuvdir.

Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- barcha o‘quvchilar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish;
- o‘quvchilarning individual farqlarini hurmat qilish;
- ta’lim muhitini o‘quvchi ehtiyojlariga moslashtirish;
- kamsitish va ijtimoiy chetlanishning oldini olish;
- o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faol ishtirokini ta’minlash;
- o‘qituvchi, ota-ona va mutaxassislar hamkorligini yo‘lga qo‘yish.

Inklyuziv ta’lim faqat maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy sinfga joylashtirish bilan cheklanmaydi. Uning mohiyati ta’lim jarayonida har bir o‘quvchining faol ishtirok etishi uchun zarur pedagogik va psixologik sharoitlarni yaratishdan iborat.

Shu sababli individual yondashuv inklyuziv ta’limning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

2. Inklyuziv ta’limda individual yondashuvning mohiyati

Individual yondashuv — ta’lim jarayonida o‘quvchining individual xususiyatlari, qobiliyati, ehtiyojlari, qiziqishi va rivojlanish darajasini hisobga olishga asoslangan pedagogik yondashuvdir.

Individual yondashuvning asosiy maqsadi barcha o‘quvchilarga bir xil topshiriq berish emas, balki umumiy ta’lim maqsadiga turli pedagogik yo‘llar orqali erishish imkoniyatini yaratishdir.

Masalan, bir o‘quvchi mavzuni matn orqali tez o‘zlashtirishi mumkin, boshqa o‘quvchi esa vizual material, jadval, rasm yoki amaliy mashg‘ulot yordamida yaxshiroq tushunishi mumkin. Demak, pedagog o‘quvchilarning o‘zlashtirish usullaridagi farqlarni hisobga olishi zarur.

Individual yondashuv quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

- o‘quv materialini moslashtirish;
- topshiriqlarning murakkablik darajasini o‘zgartirish;
- qo‘shimcha vaqt ajratish;
- vizual va audio materiallardan foydalanish;
- o‘quvchiga qo‘shimcha tushuntirish berish;
- individual yoki kichik guruhda ishlash;
- baholash usullarini moslashtirish.

3. O‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash

Individual yondashuvni samarali tashkil etishning birinchi bosqichi o‘quvchining ehtiyojlarini aniqlashdir.

O‘qituvchi o‘quvchining:

- bilim darajasi;
- qiziqishlari;
- o‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklari;

- muloqot qilish xususiyatlari;
- mustaqil ishlash qobiliyati;
- o‘zlashtirish sur’ati;
- kuchli va rivojlantirilishi zarur bo‘lgan tomonlarini

kuzatishi va tahlil qilishi mumkin.

Bunda faqat o‘quvchining akademik natijalariga e’tibor qaratish yetarli emas. Uning sinfdoshlar bilan munosabati, darsdagi faolligi, topshiriqni bajarishga bo‘lgan munosabati va motivatsiyasi ham hisobga olinishi kerak.

O‘quvchining ehtiyojlarini aniqlashda kuzatish, suhbat, diagnostik topshiriqlar, ota-onalar bilan muloqot va boshqa pedagogik usullardan foydalanish mumkin.

4. Differensial ta’lim va individual yondashuv

Inklyuziv ta’limda differensial yondashuv individual yondashuvni amalga oshirishning muhim vositalaridan biridir. Differensial ta’limda o‘quvchilarga ularning tayyorgarlik darajasi va ehtiyojlariga mos topshiriqlar taklif etiladi.

Masalan, bir mavzu bo‘yicha topshiriqlarni uch darajada tashkil etish mumkin:

1-daraja: asosiy tushunchalarni aniqlash va qayta tiklash.

2-daraja: olingan bilimlarni amaliy vaziyatda qo‘llash.

3-daraja: muammoni mustaqil tahlil qilish va ijodiy yechim taklif qilish.

Bunday yondashuv o‘quvchilar o‘rtasidagi farqlarni hisobga olish imkonini beradi.

Muhim jihat shundaki, differensial yondashuv o‘quvchilarni “kuchli” va “kuchsiz” guruhlarga qat’iy ajratish vositasi bo‘lmasligi kerak. Aksincha, u har bir o‘quvchining rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’limni moslashtirishga xizmat qilishi lozim.

5. Moslashtirilgan topshiriqlarning pedagogik ahamiyati

Inklyuziv ta’lim sharoitida topshiriqlarni moslashtirish individual yondashuvning muhim vositalaridan hisoblanadi.

Moslashtirish quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

- topshiriq hajmini kamaytirish;
- murakkab vazifani kichik bosqichlarga ajratish;
- ko‘rsatmalarni soddalashtirish;
- qo‘shimcha vizual materiallardan foydalanish;
- javob berish uchun qo‘shimcha vaqt berish;
- og‘zaki yoki yozma javob shaklini tanlash imkonini yaratish.

Masalan, katta hajmdagi matnni o‘qishda qiynalayotgan o‘quvchiga matnning asosiy qismlari ajratib ko‘rsatilishi yoki unga mazmunni tushunishga yordam beruvchi savollar berilishi mumkin.

Bunday yondashuv o‘quvchini vazifadan ozod qilish emas, balki vazifani uning imkoniyatlariga mos shaklda bajarishiga sharoit yaratishni anglatadi.

6. Individual yondashuvda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish

Raqamli texnologiyalar individual yondashuvni amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Elektron ta’lim platformalari, multimedia materiallari, interaktiv topshiriqlar va raqamli resurslar yordamida o‘quvchi o‘ziga qulay sur’atda ishlashi mumkin.

Masalan, vizual materialni yaxshiroq qabul qiladigan o‘quvchi uchun diagramma, infografika yoki video materiallardan foydalanish mumkin. Boshqa o‘quvchi uchun esa matnli yoki audio material samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, raqamli vositalar o‘quvchining topshiriqlarni bajarish jarayonini kuzatish va natijalarini tahlil qilish imkonini beradi.

Biroq texnologiyadan foydalanishning o‘zi individual yondashuvni kafolatlamaydi. Eng muhimi, raqamli vosita pedagogik maqsadga mos tanlanishi va o‘quvchining real ehtiyojiga javob berishi kerak.

7. Inklyuziv ta’limda baholashning individual xususiyatlari

Individual yondashuv baholash jarayonida ham namoyon bo‘lishi kerak. Barcha o‘quvchilarni faqat bir xil mezon va usul orqali baholash ayrim o‘quvchilarning haqiqiy imkoniyatlarini to‘liq namoyon etmasligi mumkin.

Shu sababli baholashda o‘quvchining individual rivojlanish dinamikasini ham hisobga olish maqsadga muvofiq.

Masalan, o‘quvchining faqat yakuniy natijasi emas, balki:

- topshiriqni bajarishdagi harakati;
- bilim va ko‘nikmalarining rivojlanishi;
- mustaqillik darajasi;
- faol ishtiroki;
- oldingi natijalariga nisbatan o‘sishi

ham e’tiborga olinishi mumkin.

Formativ baholash, portfolio, kuzatish va individual fikr-mulohaza berish usullari bunday yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi.

8. O‘qituvchining inklyuziv kompetensiyasi

Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi muhim ahamiyatga ega.

O‘qituvchi:

- o‘quvchilarning individual farqlarini tushunishi;
- inklyuziv pedagogika tamoyillarini bilishi;
- differensial topshiriqlar ishlab chiqishi;
- moslashtirilgan o‘quv materiallaridan foydalanishi;
- o‘quvchilar bilan samarali muloqot qila olishi;
- ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik qilishi;
- o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilishi

zarur.

Shuningdek, o‘qituvchida empatiya, sabr-toqat, pedagogik moslashuvchanlik va har bir o‘quvchining imkoniyatlariga ishonch kabi kasbiy-axloqiy sifatlar ham muhimdir.

9. Ota-ona va mutaxassislar bilan hamkorlik

Inklyuziv ta’lim jarayonida individual yondashuvni faqat o‘qituvchi faoliyati bilan cheklab bo‘lmaydi. Ota-onalar, psixolog, logoped, maxsus pedagog va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik qilish zarur.

Ota-onalar o‘quvchining qiziqishlari, odatlari va rivojlanish xususiyatlari haqida muhim ma’lumot berishi mumkin.

Mutaxassislar esa o‘quvchining individual ehtiyojlariga mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda o‘qituvchiga tavsiyalar berishi mumkin.

Hamkorlikning samarali shakllariga:

- individual suhbatlar;
- pedagogik kengashlar;
- ota-onalar bilan maslahatlashuv;
- o‘quvchining rivojlanish dinamikasini birgalikda muhokama qilish;
- individual ta’lim rejasini ishlab chiqish

kiradi.

Bunday hamkorlik o‘quvchini yaxlit qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

10. Inklyuziv ta’limda individual yondashuvning asosiy muammolari

Inklyuziv ta’lim sharoitida individual yondashuvni tashkil etishda ayrim muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Birinchidan, sinfdagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi har bir o‘quvchiga yetarli vaqt ajratishni qiyinlashtiradi.

Ikkinchidan, ayrim pedagoglarning inklyuziv ta’lim metodikasi bo‘yicha tayyorgarligi yetarli bo‘lmasligi mumkin.

Uchinchidan, moslashtirilgan o‘quv materiallari va maxsus pedagogik resurslarning yetishmasligi individual yondashuv imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

To‘rtinchidan, ota-ona, o‘qituvchi va mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlikning sustligi ta’lim jarayonining samaradorligiga ta’sir qilishi mumkin.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarning malakasini oshirish, metodik ta’minotni kuchaytirish, ta’lim muhitini moslashtirish va mutaxassislararo hamkorlikni rivojlantirish muhimdir.

11. Individual yondashuvni samarali tashkil etish modeli

Inklyuziv ta’limda individual yondashuvni quyidagi ketma-ketlik asosida tashkil etish mumkin:

1-bosqich — diagnostika.

O‘quvchining ehtiyojlari, qobiliyati va ta’limdagi qiyinchiliklari aniqlanadi.

2-bosqich — maqsadni belgilash.

O‘quvchining imkoniyatlariga mos ta’limiy maqsadlar belgilanadi.

3-bosqich — ta’limni rejalashtirish.

Metodlar, topshiriqlar, o‘quv materiallari va baholash shakllari tanlanadi.

4-bosqich — pedagogik qo‘llab-quvvatlash.

O‘quvchiga zarur yordam va yo‘naltirish beriladi.

5-bosqich — monitoring.

O‘quvchining rivojlanish dinamikasi kuzatiladi.

6-bosqich — refleksiya va tuzatish.

Natijalar tahlil qilinib, zarur hollarda ta’lim strategiyasiga o‘zgartirishlar kiritiladi.

Ushbu modelning asosiy xususiyati uning moslashuvchanligidir. O‘quvchining ehtiyojlari o‘zgarishi bilan pedagogik yondashuv ham o‘zgarib borishi kerak.

Xulosa

Inklyuziv ta’lim sharoitida individual yondashuv har bir o‘quvchining ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik shartlardan biridir. Uning asosiy mazmuni o‘quvchilarni bir xil qolip asosida o‘qitish emas, balki ularning individual ehtiyojlari, imkoniyatlari, qiziqishlari va rivojlanish sur’atlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini moslashtirishdan iborat.

Tadqiqot natijasida individual yondashuvni samarali tashkil etish uchun o‘quvchining ehtiyojlarini diagnostika qilish, differensial ta’limdan foydalanish, topshiriqlarni moslashtirish, zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni qo‘llash, individual baholash hamda muntazam pedagogik monitoring olib borish muhimligi aniqlandi.

Inklyuziv ta’limda o‘qituvchi markaziy tashkilotchi sifatida o‘quvchining imkoniyatlarini aniqlashi, unga mos pedagogik strategiyalarni tanlashi va rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Bunda ota-onalar va turli mutaxassislar bilan hamkorlik ham alohida ahamiyatga ega.

Umuman olganda, inklyuziv ta’limning samaradorligi faqat ta’limga kirish imkoniyatini yaratish bilan emas, balki har bir o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini namoyon qilishi va rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratish bilan belgilanadi. Individual yondashuv esa ana shu maqsadni amalga oshirishning muhim pedagogik vositalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. **The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education.** — Paris: UNESCO, 1994.
2. UNESCO. **A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education.** — Paris: UNESCO, 2017.
3. UNESCO. **Inclusion and Education: All Means All. Global Education Monitoring Report.** — Paris: UNESCO, 2020.
4. Ainscow M. **Developing Inclusive Education Systems: What Are the Levers for Change?** — Journal of Educational Change, 2005.
5. Booth T., Ainscow M. **Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools.** — Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2002.
6. Florian L. **The SAGE Handbook of Special Education.** — London: SAGE Publications.
7. Tomlinson C. A. **The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners.** — Alexandria: ASCD, 2014.
8. Выготский Л. С. **Основы дефектологии.** — Москва: Педагогика, 1983.
9. Назарова Н. М. **Специальная педагогика.** — Москва: Академия.
10. Малофеев Н. Н. **Специальное образование в России и за рубежом.** — Москва: Печатный двор.